

Київський університет імені Бориса Грінченка

ГАЛАСЬСЬКА ЛЮДМИЛА ВІКТОРІВНА

УДК 373.5.016:811.161.2]:37.091.33-028.16:808.56(043.3)

**РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ 8-9 КЛАСІВ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогіки НАПН України,
Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Голуб Ніна Борисівна
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Омельчук Сергій Аркадійович
Херсонський державний університет,
проректор з наукової роботи;

кандидат педагогічних наук,
Строганова Ганна Миколаївна
доцент кафедри методики викладання української
мови та літератури факультету української
філології та літературної творчості імені
Андрія Малишка Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Захист дисертації відбудеться « 29 » вересня 2021 року о 13.30 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26, 113. 05 у Київському університеті
імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська,
18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету
Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано « » серпня 2021 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р. С. Дружененко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах сучасного світу – цифрового, інформаційного, глобалізованого, взаємопов'язаного і взаємозалежного, актуальність проблеми розвитку діалогічних умінь учнів безсумнівна, оскільки такі ключові навички ХХІ століття, як здатність здійснювати мовленнєве спілкування в діалогічній формі; розпочинати, підтримувати й завершувати розмову, запитувати й перепитувати співрозмовника задля здобуття й уточнення інформації; дотримуватися норм мовленнєвого етикету і норм сучасної української літературної мови; вміння використовувати невербальні засоби спілкування; толерантно ставитися до співрозмовника, навіть у разі незгоди з його думкою чи поведінкою, є й будуть запитані в різних галузях виробництва, у всіх сферах життя суспільства.

Актуальність проблеми розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови зростає з огляду на зміну освітніх орієнтирів, зосередження акцентів на особистісно орієнтованому, діяльнісному, компетентнісному підходах, що мають забезпечити успішну соціалізацію особистості, употужнення її творчого потенціалу й окреслити перспективи реалізації. Діалог не втрачає високих позицій в особистісному розвитку людини, сприяє успішній соціалізації учнів.

Концептуальні положення і вимоги щодо мовної освіти в Україні визначено у таких важливих документах як Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», Національна доктрина розвитку освіти України на період 2015-2025 років, Концепція розвитку педагогічної освіти, Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. У контексті сучасних вимог до володіння державною мовою особливого значення набуває проблема розвитку в учнів діалогічних умінь як провідного компонента в системі компетентнісної освіти. Дослідження розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови ґрунтуються на здобутках психології, педагогіки, лінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики.

З'ясуванню сутності діалогу й ролі його в суспільстві й особистісному становленні, психологічної й психолінгвістичної специфіки діалогічного мовлення, переліку вмінь і навичок повноцінного діалогічного висловлення, особливостей породження його в умовах діалогічного спілкування, ролі мотивації, вимог до системи вправ з розвитку й удосконалення діалогічних умінь, питання природи й цілей комунікації, сприймання і взаєморозуміння, багатоплановості спілкування, стратегій і тактик діалогу, передумов ефективності його, комунікативних бар'єрів тощо присвячено праці вчених різних галузей науки – філософії (Аксьонов Д., Батищев Г., Бахтін М., Бібі С.-А., Біблер В., Бубер М., Волошин М., Зуєнко Н., Малахов В., Матяш О., Потебня О., Соловйов В., Філатов Ф., Чорба О.), психології й психолінгвістики (Ананьєв Б., Бодальов О., Вердербер К., Вердербер Р., Виготський Л., Гуммессон Е., Горяніна В., Жинкін М., Зимня І., Ільїн Є., Лабунська В., Леонтьєв О.О., Панфілова А., Пассов Є., Петровська Л., Синиця О.,

Флоренська Т. та ін.), соціології (Злобіна О., Мудрик А. та ін.), лінгвістики (Арутюнова Н., Баранник Д., Бацевич Ф., Виноградов В., Винокур Т., Гай Г., Дудик П., Земська О., Львов М., Селіванова О., Сиротиніна О., Шведова Н., Щерба Л., Якубинський Л. та ін.), лінгводидактики (Бондаренко Н., Виноградова Н., Глазова О., Голуб Н., Горюшкіна О., Караман С., Коршун Т., Лопатіна Г., Львов М., Ляшкевич А., Мельничайко В., Палихата Е., Пентилюк М., Ростикус Н., Савінова Н., Скалкін В. та ін.).

Об'єктивна потреба у формуванні гармонійної особистості учня, вправного українськомовного комуніканта, актуальність, недостатня теоретична розробленість проблеми й зумовили вибір теми дисертаційної роботи – «Розвиток діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови».

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації пов'язана з основними напрямками Державної національної програми «Освіта (Україна ХХІ століття)», Державного стандарту базової і повної середньої освіти, відповідає меті й завданням чинних програм з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів. Напрямок дослідження є складником теми науково-дослідної роботи відділу навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України: «Методика навчання української мови учнів 8-9 класів» (державний реєстраційний № 0115U003083). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 11 від 22 грудня 2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 24 березня 2015 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й розробленні методики розвитку діалогічних умінь в учнів 8-9 класів на уроках української мови.

Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

1. Обґрунтувати теоретичні засади (психологічні, педагогічні, дидактичні, лінгвістичні та лінгводидактичні) розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови та дослідити стан розробленості досліджуваної проблеми у педагогічній науці.

2. Визначити перелік діалогічних умінь, важливих для учнів 8-9 класів, та з'ясувати роль і місце їх у формуванні предметної й ключових компетентностей.

3. Проаналізувати зміст навчально-методичного забезпечення для учнів 8-9 класів з української мови в контексті досліджуваної проблеми.

4. Визначити критерії, показники й рівні сформованості діалогічних умінь учнів 8-9 класів.

5. Розробити методику розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови й експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови учнів 8-9 класів закладів загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – форми, методи, прийоми й засоби розвитку діалогічних умінь в учнів 8-9 класів на уроках української мови.

Для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань використано такі **методи дослідження:**

теоретичні: аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної, методичної літератури для окреслення проблематики дослідження і створення теоретичної моделі розвитку діалогічних умінь; теоретичне осмислення й узагальнення педагогічного досвіду вчителів для визначення наукових засад дослідження і з'ясування ступеня розробленості досліджуваної проблеми;

емпіричні: спостереження за освітнім процесом, аналіз, бесіди, анкетування для визначення рівнів розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови; педагогічний експеримент – для впровадження в освітній процес експериментальної методики;

статистичні – якісний і кількісний аналіз експериментальних даних, порівняльна характеристика результатів експерименту для перевірки ефективності розробленої методики розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Гімназії № 2 Івано-Франківської міської ради Івано-Франківської області (*довідка №139 від 03.06.2019 року*), Монастирищенської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №5 Монастирищенської міської ради Черкаської області (*довідка № 204 від 01.06.2019 року*), Серединецької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Судилківської сільської ради Шепетівського району (*довідка № 116 від 22.02.2019 року*), Гімназії № 117 ім. Лесі Українки з поглибленим вивченням іноземних мов Печерського району міста Києва (*довідка № 01-29/83 від 12 березня 2019 року*), «Макарівського багатoproфільного ліцею» Київської області (*довідка № 1/379 від 20.01.2019 року*), Комунального закладу «Ясногородська гімназія – освітній центр» Макарівської ради Київської області (*довідка № 59 від 27.04.2019 року*), Шепетівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-гімназія» Хмельницької області (*довідка №12 від 11.02.2020 року*), Вороненського закладу загальної освіти І-ІІІ ступенів Жашківської районної ради Черкаської області (*довідка № 377 від 13.10.2019 року*), Жашківської спеціалізованої школи №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської міської ради Черкаської області (*довідка № 73 від 12.05.2019 року*).

Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено методику розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови; *визначено* філософсько-лінгвістичні, психологічні та лінгвістичні передумови розвитку діалогічних умінь учнів в умовах модернізованої освітньої системи України; *умотивовано* доцільність використання дидактичного інструментарію (методів, прийомів, організаційних форм, засобів); *уточнено* перелік діалогічних умінь учнів 8-9 класів з урахуванням питань мовної теорії, передбачених шкільною програмою; визначено критерії та рівні сформованості в учнів умінь діалогічного мовлення; *запропоновано* способи розв'язання проблем розвитку діалогічних умінь на засадах компетентнісного підходу; *розроблено* систему вправ і завдань для формування діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках

української мови; *уперше розроблено* систему розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів з огляду на жанровий аспект мовлення у кореляції із мовленнєвими жанрами, *здійснено* моніторинг рівнів вимірювання умінь діалогічного мовлення.

Практичне значення здобутих результатів полягає в можливості використання матеріалів дисертаційної праці в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Сформульовані в роботі положення, висновки можуть бути використані для вдосконалення змісту програм, підручників з української мови, розроблення навчально-методичних посібників, факультативів з методики навчання української мови, у практичній роботі вчителів української мови та літератури.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення дослідження висвітлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів, зокрема **міжнародних**: Науково-практична конференція «Проблеми сучасного підручника» (15-16 жовтня 2015 р., м. Київ); науково-практична конференція «Проблеми сучасного підручника» (16 червня, 2016 р., м. Київ); науково-практична конференція «Україна – країни сходу в ХХІ столітті в діалозі мов, культур, педагогічних систем: ціннісні виміри особистості» (27 жовтня 2016 року м. Київ); науково-практична конференція «Актуальні проблеми підручникотворення» (8 травня 2017 р., м. Київ); науково-практична конференція «Сучасні наукові дослідження» (15-16 вересня 2017 р., м. Чернівці); науково-практична конференція «Соціально-економічний розвиток в умовах євроінтеграції» (30-31 травня 2017 р., м. Чернівці); науково-практична конференція «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (15-16 вересня 2017 р., м. Переяслав-Хмельницький); науково-практична конференція «Проблеми сучасного підручника» (18-19 травня 2018 р. м. Мінськ, Республіка Білорусь); науково-практична конференція «Science. Society education: topical issues and development prospects» (10-12 травня, 2020 р., м. Харків); науково-практична конференція «Проблеми сучасного підручника» 15-16 травня, 2020 р. м. Київ); науково-практична конференція «Actual trends of modern scientific research» (11-13 жовтня 2020 р. м. Мюнхен, Німеччина); **всукраїнських**: науково-практична конференція «Слово, речення, текст: когнітивний, прагматичний та лінгводидактичні аспекти» (17-18 жовтня, 2014 р., м. Херсон); науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасного підручникотворення» (10 квітня 2014 року, м. Глухів); науково-практична конференція «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (10-11 листопада 2016 р., м. Умань); науково-практична конференція «Формування національно-мовної особистості в контексті багатоступневої національної освіти» (28 березня 2017 р., м. Умань); «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення (19-21 листопада 2017 р., м. Острог); «Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання» (25-26 травня 2017 р., м. Вінниця); науково-практична конференція «Книга в академічному дискурсі: філологічний та мистецькознавчий аспект» (2018 р., м. Житомир);

науково-практична конференція «Шості Бугайківські читання» (2018 р., м. Ніжин); науково-практична конференція «Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання в освіті: теоретичний і практичний аспекти» (4 листопада 2019 р., м. Київ); науково-практична конференція імені Віктора Ужченка, присвячена 80-річчю присвоєння Луганському національному університету імені Тараса Шевченка «Образне слово Луганщини» (26 квітня 2019 р., м. Старобільськ); науково-практична конференція «VII Волошинські читання» (17 травня, 2019 р., м. Київ); науково-практична конференція «Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи» (2 травня 2020 р., м. Київ),

звітних наукових конференціях Інституту педагогіки НАПН України «Зміст і технології шкільної освіти» (м. Київ 2014-2020); **круглих столів**: «Сучасні підходи до навчання української мови і літератури в школі» (19 березня 2015 р., м. Київ); «Підручник української мови та літератури: досвід, реалії, перспективи» (17 березня 2016 р., м. Київ); «Зміст і технології шкільної освіти» (23 грудня, 2017 р., м. Київ); «Актуальні проблеми компетентнісно орієнтованого навчання української мови в сучасних закладах освіти» (м. Київ, 16 березня 2018 р.), «Концептуальні засади компетентнісного навчання української мови» (м. Київ, 15 березня 2019 р.); «Проблема методів компетентнісно орієнтованого навчання української мови у закладах загальної середньої освіти» (м. Київ, 22 жовтня 2020 р.); на засіданнях відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України, методичних об'єднань учителів української мови і літератури міста Києва, Київської, Івано-Франківської, Черкаської, Хмельницької областей.

Публікації. Основний зміст дослідження *відображено у 30 публікаціях*: 2 методичних посібниках (у співавторстві), 1 методичних рекомендаціях (у співавторстві), 9 статтях у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному періодичному фаховому виданні, 16 публікаціях апробаційного характеру в збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, що містить 369 найменувань. Повний обсяг роботи становить 260 сторінок, з них – 182 основного тексту. У роботі вміщено 14 таблиць, 1 діаграма.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет, описано методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне і теоретичне значення дослідження, подано відомості про апробацію та впровадження здобутих результатів.

У першому розділі – «**Теоретичні засади розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови**» – розкрито діалогічні вміння як психолого-педагогічну категорію, їх сутність і специфіку розвитку, з'ясовано й уточнено зміст базових понять дослідження.

Проаналізовано філософську, психологічну, педагогічну, лінгвістичну літературу, де розглядаються проблеми, безпосередньо чи опосередковано пов'язані із розвитком діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови.

Бахтін М., Виноградов В., Волошинов В., Грейсер А., Львова Г., Поливанов Е., Рубан Е., Хотинський А., Щерба Л., Якубинський Л. та ін. визначили різні підходи до вивчення діалогу як наукового феномену. Базовими у роботі визначено такі аспекти досліджень: специфічні ознаки діалогу (Величук М., Дем'яненко М., Кисла С., Лазаренко К.); класифікація діалогів (Андрутюнова Н., Балаян А., Баллі Ш., Волошинов В., Бахтін М., Якубинський Л., Пешковський О., Виготський Л. та ін.); композиційна структура діалогу (Ізаренков Д., Пассов Ю., Скалкін В. та ін.).

У першому розділі схарактеризовано такі базові поняття дослідження, як «діалог», «діалогічне мовлення», «діалогічна єдність», «діалогічні знання», «діалогічні вміння», «діалогічні навички», «досвід діалогічної діяльності».

З'ясовано, що діалог виникає у вільному мовленнєвому спілкуванні і є базою для природного розвитку граматичних навичок, збагачення словника, набуття навичок зв'язного мовлення. Учені (Бахтін М., Бородуліна М., Кучинський Г., Лазаренко К., Черненко Н. та ін.) визначають діалог як бесіду декількох людей з метою запитати про щось і спонукати до відповіді, до будь-якої дії; як низку реплік. Зазначено, що кожна окрема репліка учасників діалогу не має завершеного смислу, але всі вони сприймаються в «діалогічній єдності». Повноцінним діалогом є не просто обмін інформацією, а така взаємодія партнерів, за якої вони поважають одне в одному особистість. В основі будь-якого діалогу наявні різні висловлення, комбінування яких становить його сутність (Палихата Е.). Діалог характеризується зверненістю до кожної людини як до неповторної індивідуальності (Флоренська Т.). Основу діалогу становить діалогічна єдність: вираження думок та їх сприймання, реакція на них, що знаходить відображення у структурі цього акту мовлення. Основними ознаками діалогу є: намір, цілеспрямованість, правила ведення розмови.

Для методики розвитку мовлення надзвичайно важливим є визначення мовної здібності, яку психологи (Виготський Л., Запорожець О, Рубінштейн С.) розглядають як відображення системи мови у свідомості мовця. Мовленнєвий досвід людини не тільки підкріплює будь-які умовнорефлекторні зв'язки, а й приводить до появи мовленнєвого механізму, або мовленнєвої здібності. Цей механізм формується в кожній людині на основі природжених психофізіологічних особливостей організму та під впливом мовленнєвого спілкування. Мовна здібність – це сукупність мовленнєвих навичок і вмінь, сформованих на основі природжених передумов. Розвивати мовну здібність – означає розвивати комунікативно-мовленнєві вміння і навички (Виготський Л., Леонтьєв О.).

У процесі опрацювання психологічної літератури встановлено функціонування в науковому обігу різних визначень поняття «вміння», зокрема: здатність до мобілізації досвіду; активний синтез навичок; якісно новий ступінь володіння системою психічних і практичних дій; регулювання дій;

(Виготський Л., Ельконін Д.). З'ясовано, що власне мовленнєві вміння охоплюють таку сукупність умінь: розпочинати спілкування, підтримувати й завершувати його; проводити свою стратегічну лінію, враховувати компоненти ситуації спілкування, прогнозувати його результат; перепитувати співрозмовника, захоплювати і підтримувати ініціативу спілкування; говорити виразно, реалізувати основні мовленнєві функції, висловлюватися логічно і зв'язно, продуктивно, цілісно, самостійно, в нормальному темпі, переказувати почуте, передбачати відповідь (Палихата Е.).

Діалогічні вміння в розділі розглянуто в декількох аспектах: фонетичному, граматичному, лексичному, комунікативному. Фонетичний аспект сприяє кращому розумінню одне одного під час діалогу, оскільки передбачає два взаємопов'язаних процеси: розвиток фонематичного слуху й артикуляцію звуків. Граматичний (за Крутий К.) – це мовна дія, яка здійснюється за оптимальними параметрами: це спрямованість свідомості на форму виконання дії; тобто редукованість, згорнутість дій; коли немає напруженості і швидкої втомлюваності тощо. Пріоритетними прийомами формування граматично правильного мовлення є мовленнєвий зразок, пояснення, вказівка, порівняння, повторення, створення проблемних ситуацій, підказування необхідної граматичної форми, виправлення помилок, запитання оцінного характеру, прийом постановки запитань, залучення здобувачів освіти до виправлення помилок тощо. Комунікативний аспект передбачає наявність умінь налагоджувати контакт, розпочинати, підтримувати й завершувати розмову. З-поміж комунікативних умінь виокремлюємо такі: уважно слухати і правильно розуміти думку, виражену співрозмовником; формулювати власне судження, правильно виражати його засобами мови; змінювати вслід за думками співрозмовника тему мовленнєвої взаємодії; підтримувати певний емоційний тон; слухати своє мовлення, вносити необхідні корективи.

У роботі визначено педагогічні підходи до продуктивного розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів у процесі навчання української мови: компетентнісний, особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, текстовий. До загальнодидактичних принципів навчання вважаємо за доцільне додати такі: 1) *комунікативності*, оскільки він сприяє успішному виконанню одного із основних завдань навчання української мови – навчити учнів правильно здійснювати діалогічне мовлення; *ситуативності* – добір для кожного мовленнєвого акту, дії, вчинку відповідної мовленнєвої ситуації; *опори на систему мовлення*, що регламентує обов'язкове застосування мовленнєвих зразків з урахуванням конкретної сфери комунікації, урахування особливостей мовлення; *комплексності*, що дає змогу забезпечити найбільш ефективне формування діалогічних умінь і передбачає одночасне засвоєння таких видів мовленнєвої діяльності, як говоріння і слухання, на яких ґрунтується діалогічне мовлення; *домінуючої ролі вправ*, що уможливорює таку організацію навчальної діяльності учнів, за якої можуть бути успішно сформовані діалогічні навички й уміння; *текстоцентричний* (передбачає системне використання текстів, під час роботи з якими формуються згадані вище уміння, наскрізні для предметної і всіх ключових компетентностей, реалізацію соціокультурної

тематики); *діалогової взаємодії*, що дає можливість змінити статус здобувача освіти з об'єкта навчання на суб'єкт учіння, створити на уроці атмосферу обоюдної діяльності, співробітництва й партнерства вчителя й учня.

У розділі розглянуто психологічні особливості покоління Z, зокрема теорію поколінь, де визначено часові межі появи його й основні характеристики; з'ясовано особливості цих дітей та якості, що вирізняють їх з-поміж інших; особливості освітнього процесу й потреб учнів покоління Z; необхідність увідповіднювати освітню систему особливостям покоління Z, його потребам, запитам, очікуванням, життєвим планам і тенденціям вітчизняного й світового розвитку на основі глибокого та всебічного їх вивчення, принципово нових сучасних і перспективних підходів, адекватного змісту, освітніх технологій і моніторингу, прогнозування та проєктування.

У дослідженні подано класифікацію діалогічних умінь учнів 8-9 класів за етапами (відповідно до структури діалогічної діяльності), а саме: 1) уміння мотиваційного етапу: налагоджувати контакт зі співрозмовником, мотивувати себе на діалогічну взаємодію, ставити перед собою цілі, яких необхідно досягти в процесі діалогу, бути щирим і відкритим у спілкуванні, ініціювати діалог, виявляти активність; 2) уміння операційно-діяльнісного етапу: організовувати діалог (знайомитися, реагувати на справедливую і несправедливу критику, зауваження, пропозиції; звертатися з проханням, реагувати на прохання, ставити різноманітні запитання, приймати компліменти, реагувати на них; робити компліменти, узагальнювати, висновувати тощо); сприймати і розуміти співрозмовника (визначати його комунікативні наміри; підтримувати й заохочувати до розмови; виявляти знаки уваги, присутності; виявляти емпатію; підтримувати співрозмовника тощо); слухати і чути (виявляти увагу, повагу до співрозмовника, зацікавленість партнером діалогу; розуміти й узагальнювати почуте; створювати сприятливі умови для діалогування; звертати увагу не тільки на слова, а й на внутрішній стан (голос, міміку, жести та ін.); використовувати прийоми рефлексійного слухання); завершувати діалог; планувати діалог на перспективу, враховуючи попередній комунікативний досвід; 3) уміння мовленнєво-мисленнєвого етапу: використовувати мовні кліше, притаманні діалогу; використовувати мовні засоби виразності; добирати слова відповідно до стилю й жанру мовлення, підтримувати розмову на різні теми; формулювати репліки до комунікативного наміру й ситуації спілкування; урізноманітнювати репліки лексично й граматично; емоційно забарвлювати діалог; використовувати невербальні засоби (інтонацію, жести, міміку); адекватно реагувати на репліки співрозмовника; використовувати мовні засоби, що виражають тактовність, повагу, делікатність, стриманість; аргументувати думки; використовувати різні типи речень (прості/складні, односкладні/двоскладні, поширені/непоширені, ускладнені/неускладнені тощо); справляти позитивне враження на учасників діалогу; використовувати власний невербальний репертуар; висловлювати співчуття, сприймати співчуття; 4) уміння рефлексійного етапу: аналізувати логіку спілкування, аналізувати використання мовних засобів, жестів, аналізувати власну поведінку, виявляти й визнавати помилки, невдачі, реагувати на комунікативні невдачі.

Для ефективної організації навчання враховано сенситивні, тобто найбільш сприятливі й своєчасні умови для розвитку тієї чи тієї психічної функції (сприймання, мовлення, пам'яті та ін.), періоди розвитку учнів. У певні періоди життя дитина є особливо чутливою до визначеного педагогічного впливу, тобто сенситивною до нього.

З'ясовано, що сенситивний період навчання української мови учнів 8-9 класів – підлітковий – супроводжується інтенсифікацією їхнього фізичного, розумового, морального й соціального розвитку; перебудовою організму, труднощами соціальної взаємодії, що безпосередньо пов'язані з відчуттям дорослості. Пізнавальні інтереси підлітків стають виразнішими, стійкішими й змістовнішими. Характерним для них є прагнення виховувати в собі здатність бути уважним, здійснювати самоконтроль і саморегуляцію. Відбувається зміна провідного типу діяльності, що зумовлює, визначає найважливіші перетворення в психічних процесах і психічних особливостях особистості (Леонтьєв О.М.). Констатовано, що для учнів 8-9 класів форми активної навчальної діяльності зберігають своє значення, але набувають якісно іншого характеру за змістом і способами здійснення. Учнів приваблюють колективні форми роботи, зокрема інтерактивні, кооперативні, спрямовані на формування критичного мислення, розвивальні, проєктні та ін, у яких вони можуть проявляти ініціативу, творчість, співпрацювати й співдіяти із однолітками.

Обґрунтовано, що опрацювання системи мовленнєвих жанрів доцільно починати із засвоєння формальної мовленнєвої організації їх, тобто понять «комунікативна мета», «суб'єкти потенційного жанрового діалогу», «зміст (подієва сюжетна основа висловлювання)», «мовні засоби». Проблематику мовленнєвих жанрів у процесі дослідно-експериментального навчання української мови поширено на всі аспекти реалізації принципу текстоцентричності (текстоорієнтованості), розглядаючи будь-який навчальний текст у контексті жанрової специфіки. У дослідженні описано залежність ефективності розвитку діалогічних умінь від низки чинників: виникнення потреби у спілкуванні, комунікації, створення мовленнєвого середовища, спланованої системи роботи з розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови.

У другому розділі – «Теорія і практика розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови» – проаналізовано зміст чинних програм, підручників, посібників, дисертацій у контексті проблеми дослідження та представлено узагальнені результати констатувального етапу педагогічного експерименту, що також підтвердило актуальність проблеми та необхідність розроблення методики розвитку вмінь діалогічного мовлення учнів 8-9 класів.

Аналіз змісту підручників з української мови попередніх видань для 8-9 класів дав змогу встановити, що вправ і завдань, спрямованих на розвиток діалогічних умінь, обмаль – відповідно 2,6 % та 3,1%; у чинних підручниках вправи і завдання сприяють ознайомленню учнів із правилами культури спілкування, етикету під час спілкування, мовленнєві ситуації, діалог, проте їх недостатня кількість, подані вони не в системі, а отже, недостатньо орієнтують учителя на розвиток діалогічних умінь.

Задля розроблення науково обгрунтованої методики навчання в розділі проведено констатувальний етап педагогічного експерименту, мета якого полягала в ознайомленні зі станом розробленості досліджуваної проблеми, з'ясуванні недоліків у розвитку діалогічних умінь, визначенні шляхів підвищення ефективності навчання. Експериментом охоплено 346 учні закладів загальної середньої освіти міста Києва, Київської, Черкаської, Закарпатської, Хмельницької областей.

Програма констатувального етапу експерименту передбачала анкетування вчителів і учнів, виконання контрольних робіт, спостереження за освітнім процесом. На запитання анкети відповідало 28 учителів, з яких 16 працювали в школах, де здійснювався педагогічний експеримент.

За результатами учнівських контрольних робіт і відповідей на запитання анкети визначено, що високий рівень розвитку діалогічних умінь мають 4 % і 1,3 % учнів 8 і 9 класів відповідно; достатній - 32 % і 24,1% ; середній 60,2 % і 71,2%; низький – 3.8 % і 3.4 %. Отримані й проаналізовані результати констатувального зрізу педагогічного експерименту, анкетування вчителів і учнів засвідчили епізодичний характер розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів, відтак показники рівнів сформованості діалогічних умінь здобувачів освіти зумовлюють необхідність розроблення та експериментальної перевірки ефективності пропонованої методики.

Відповідно до мети й завдань дослідження розроблено програму експериментального навчання української мови, проілюстровано графічною функційною моделлю розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів, визначено низку таких психолого-педагогічних умов для їх удосконалення: мотивація вчителів-словесників до реалізації діалогічного аспекту та розвитку в учнів діалогічних умінь; реалізація в шкільній мовній освіті обгрунтованих сучасних підходів (особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентісного); застосування активних та інтерактивних методів навчання; активне використання дидактичних матеріалів комунікативного спрямування, різноманітних засобів навчання; розроблення системи вправ, спрямованих на розвиток діалогічних умінь на уроках української мови учнів 8-9 класів; актуалізація мовленнєвих жанрів.

У другому розділі дисертації визначено основні напрями розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів, обгрунтовано зміст діяльності, умови ефективності, доцільність системної роботи з опанування мовленнєвих жанрів як інтегрувального чинника комплексної реалізації розвитку умінь діалогічного мовлення. Розроблено алгоритм опрацювання мовленнєвих жанрів на уроках української мови у 8-9 класах із зазначенням переліку й ознак жанрів, комунікативного й життєвого досвіду учнів, а також аспектів варіювання мовленнєвої поведінки з огляду на жанровий аспект мовлення.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка методики розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови»** – розкрито зміст, визначено мету й завдання експериментальної роботи; описано й проаналізовано перебіг і результати формульовального та контрольного етапів педагогічного експерименту, у процесі яких доведено ефективність розробленої

методики розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови.

Для визначення ефективності експериментальної методики організовано анкетування учнів і вчителів, зокрема на цифровій платформі Google-диск, проведено індивідуальні та групові бесіди з учасниками освітнього процесу. *Мета* експерименту полягала в упровадженні в освітній процес методики розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови задля перевірки ефективності її. Програму експериментального навчання з розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів реалізовано на уроках, безпосередньо присвячених опрацюванню теоретичного матеріалу (*спеціальні уроки, визначені чинною програмою*), а також на уроках розвитку мовлення та вивчення мовного матеріалу, інтегруючи теми дослідного навчання у пропонувані чинною програмою (*т. зв. крапельною методикою*).

Важливим складником експериментальної методики розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів стала система вправ і завдань, яку класифіковано за такими критеріальними ознаками: 1) *за ступенем творчості або за складністю*: рецептивні; репродуктивні; продуктивні; 2) *за метою проведення*: підготовчі, тренувальні, контрольні; 3) *за ступенем самостійності*: колективні та індивідуальні; 4) *за формою проведення*: усні й письмові; 5) *за місцем проведення*: класні й домашні.

Усі вправи й завдання, дібрані для формувального етапу експерименту, відповідають таким *умовам*: 1) оволодіння процесом спілкування реалізується в усіх видах мовленнєвої діяльності і формах мовлення; 2) добір вправ і завдань здійснюється тематично відповідно до комунікативної спрямованості навчання; 3) певна частина вправ і завдань спрямована на засвоєння учнями активного словника поширених формул мовленнєвого етикету і необхідного їх добору у відповідній ситуації; 4) основна частина вправ і завдань – ситуативного характеру, що дає змогу відтворити ситуації, наближені до реальних життєвих умов і форм спілкування, практичного засвоєння правил культури спілкування, що відповідає віковим особливостям учнів; 5) запропоновані види вправ і завдань мають системний і систематичний характер, подаються в логічній послідовності – від теоретичних до практичних, від простіших до складніших, від репродуктивних до конструктивних і творчих.

Для виконання ситуаційних вправ передбачено певну мовленнєву ситуацію, що характеризується наявністю мовленнєвого стимулу, який викликає комунікативну реакцію учня і впливає на вибір відповідної мовної одиниці. Враховано, що ситуаційні вправи є важливим чинником внутрішньої мотивації до оволодіння рідною мовою. Створені на уроці ситуації спілкування спонукають учнів до побудови діалогічного висловлювання. Вправи спрямовані на аналіз будови й особливостей діалогічного тексту залежно від ситуації та умов спілкування; спостереження, аналіз і вправлення у використанні інтонації, міміки і жестів під час читання (розігрування) діалогів; складання запитань і відповідей на них; редагування, доповнення діалогу; перебудову монологічного висловлення у діалогічне і навпаки; складання діалогів за сюжетним зображенням та описаною ситуацією.

Критеріями сформованості рівня розвитку діалогічних умінь на уроках української мови визначено: лексико-граматичний (показники: уміння сприймати інформацію, мотивувати себе на діалогічну взаємодію, розуміти виражальні засоби комунікативні відповідно до комунікативних функцій; співвідносити використані виражальні засоби комунікації з мовленнєвою ситуацією; розуміти інтонаційний відтінок висловлювання; створювати сприятливі умови для діалогування); перцептивно-функційний (показники: уміння слухати / сприймати аудіо- та аудіовізуальну інформацію, друкований текст; розуміти виражальні засоби комунікації відповідно до комунікативних функцій; співвідносити вжиті виражальні засоби комунікації із ситуацією спілкування; розуміти інтонаційний відтінок висловлювання); змістово-функційний (показники: уміння використовувати виражальні засоби комунікації у діалогічному мовленні відповідно до функцій спілкування: надавати інформацію про себе, виражати власні прагнення, вподобання, захоплення; завершувати діалог, продукувати вітання, прощання, побажання, вибачення, подяку; позиціонувати себе та відрекомендувати когось; уточнювати інформацію; виражати згоду чи відмову; висловлювати емоційне ставлення, давати оцінку особі, предмету, події, аргументувати власну думку); інтеракційно-функційний (показники: уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, планувати, корегувати мовлення, забезпечувати зворотній зв'язок; здійснювати інтеракцію в діалогічному мовленні відповідно до функцій спілкування, використовуючи виражальні засоби комунікації; підтримувати розмову на різні теми, про факт чи подію; ввічливо висловлювати своє ставлення, наміри, бажання, переконання, погляди, обстоювати їх).

Усі завдання оцінено за рівнями в балах: високий (10-12 балів), достатній (7-9 балів), середній (4-6 балів), низький (0-3 бали).

До *високого* рівня віднесено відповіді, у яких чітко прослідковуються такі вміння: вичерпно розкривати зміст створеного тексту; створювати діалогічні висловлення відповідно до запропонованої ситуації та мети спілкування; будувати висловлення із дотриманням вимог та урахуванням мовленнєвої ситуації; вправно користуватися мовленнєвими жанрами відповідно до ситуації спілкування; слухати співрозмовника як учасника комунікативного акту; сприймати повідомлення та створювати власне висловлення як логічну й цілісну відповідь на почуте; уміння аргументувати свої думки щодо порушеної проблеми, даючи можливість висловитися співрозмовникові; дотримуватися культури спілкування.

Достатнього рівня заслугоували відповіді, що за більшістю критеріїв відповідали високому рівню, проте містили незначні помилки, неточності, недоліки, зокрема у відповідях учнів нечітко прослідковувалося вміння вичерпно розкривати зміст створеного тексту, не завжди доцільним вибір і застосування невербальних засобів комунікації.

Роботи учнів, в яких розкрито лише окремі аспекти проблеми, названі вище, а самі учні не завжди орієнтувалися в ситуації спілкування, у змісті висловлення, не мали чіткого уявлення про застосування невербальних засобів спілкування тощо віднесено до *середнього рівня*.

До *низького* рівня віднесено роботи, у яких учні виявили елементарні вміння або не впоралися із завданнями.

Перевірка рівнів сформованості в учнів діалогічних умінь здійснювалася під час оцінювання контрольних зрізових робіт, які учні виконували після закінчення кожного етапу експерименту.

Результативність методики розвитку діалогічних умінь перевірено за визначеними на констатувальному етапі експерименту критеріями та рівнями. Узагальнені здобуті результати засвідчили підвищення рівня сформованості діалогічних умінь на уроках української мови.

*Динаміка рівнів розвитку діалогічних умінь учнів 8-х класів
до і після експериментального навчання (%)*

Класи	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту
	<i>Високий рівень</i>		<i>Достатній рівень</i>		<i>Середній рівень</i>		<i>Низький рівень</i>	
ЕК	4	11,5	32	42	60,2	45	3,8	1,5
КК	4,5	7,5	32,4	37	59,2	52,3	3,9	3,2

*Динаміка рівнів розвитку діалогічних умінь учнів 9-х класів
до і після експериментального навчання (%)*

Класи	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту	До початку експерименту	Після експерименту
	<i>Високий рівень</i>		<i>Достатній рівень</i>		<i>Середній рівень</i>		<i>Низький рівень</i>	
ЕК	1,3	15,3	24,1	36,9	71,2	46,4	3,4	1,4
КК	1,1	6,7	24,3	30	60,2	50,3	14,4	13

Результати педагогічного експерименту засвідчили, що запропонована методика сприяє розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови.

Для перевірки ефективності методики розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів у дослідженні застосовано метод математичної статистики, за допомогою якого встановлено динаміку розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів. Для цього використовували t-критерій Стьюдента. Одержані результати засвідчили, що між оцінками розвитку діалогічних умінь учнів ЕК виявлено суттєві зміни за всіма критеріями: лексико-граматичним ($t_{\text{емп}} = 4,86$),

інтеракційно-функційним ($t_{\text{емп}}=4,57$); відповідно $t_{\text{емп}} > t_{kr}$ це доводить, що різниця між ЕК і КК була статистично значущою. Статистичний аналіз підтвердив валідність результатів педагогічного експерименту, засвідчив ефективність розробленої моделі та експериментальної методики навчання учнів 8-9 класів на уроках української мови.

Результати проведеного дослідження дають підстави для таких **висновків**:

1. Розвиток діалогічних умінь, спрямований на формування не тільки високоосвіченої, а й висококультурної мовної особистості, здатної скласти й реалізувати свою життєву програму, є актуальною проблемою сучасної школи. Аналіз стану розробленої проблеми в у філософській, лінгвістичній, психолінгвістичній, педагогічній, методичній літературі дав змогу виявити низку проблем, а саме: фрагментарність, розосередженість важливих для нашого дослідження наукових напрацювань, що виявляється у наданні переваги одному-двом аспектам та неврахуванні інших, не менш важливих. Так, поза увагою науковців і вчителів перебувають актуальні матеріали досліджень суміжних галузей науки (типові психологічні характеристики покоління Z, особливості когнітивної й соціальної діяльності учнів, концепція психоенергетичної цілісності особистості, особливості емоційного поля підлітків, проблеми теорії поколінь, світоглядні настанови тощо).

2. Неперервний процес розвитку українського діалогічного мовлення пов'язаний з психологічними періодами формування мовлення людини (ситуаційне й контекстне мовлення), ними зумовлений і є мовно-мовленнєвою діяльністю, що характеризується такими рисами, як усвідомленість, структурованість, умотивованість, ситуативність, адресованість, взаємообумовленість репродуктивних і продуктивних її видів.

3. З'ясовано, що у змісті чинних програм і підручників для закладів загальної середньої освіти, навчально-методичних посібників для вчителів-предметників недостатньо уваги приділено розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови.

4. На констатувальному етапі експерименту, проведеного у 8-9 класах на уроках української мови, виявлено переважно низький і середній рівні умінь діалогічного мовлення. Найбільш частотним є брак системи мовленнєвих знань, учні припускалися суттєвих мовних помилок, зокрема орфографічних і пунктуаційних у записуванні реплік діалогів; не вміють стимулювати діалог; відчували труднощі у формуванні особистої позиції щодо обговорюваної теми; не прагнули досягти комунікативної мети; мали обмежений словниковий запас тощо.

5. Експериментальна методика представлена системою підготовчих, текстових і ситуаційних вправ (конструктивного і творчого типу) і роботою зі словом, словосполученням, реченнями, текстом. Визначальними ознаками вправ є навчально-пізнавальна та практична спрямованість на опанування видів мовленнєвої діяльності, набуття досвіду володіння мовою. В основу експериментального навчання покладено створену відповідно до мети, завдань і вихідних положень лінгводидактичну модель, спрямовану на реалізацію

компетентнісного, особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного, соціокультурного підходів. У моделі визначено загальні й дидактичні принципи, містить методи, організаційні прийоми й засоби навчання з опорою на текст; вона демонструє використання елементів інноваційних технологій, що сприяло успішному розвитку діалогічних умінь учнів.

Проблема розвитку діалогічних умінь у межах дослідження дала нам змогу відкрити нові можливості для вдосконалення компетентнісно орієнтованих методик, однак результати не вичерпують її повною мірою. Перспективність вбачається, по-перше, в подальшому ґрунтовному аналізі особливостей психологічних механізмів, які задіюються під час контролю над власним мовленням; по-друге, у розвитку діалогічних умінь з урахуванням принципу наступності й перспективності; по-третє, у створенні системи вправ і завдань з розвитку діалогічних умінь учнів старшої школи.

Основний зміст дисертації відбито в таких публікаціях автора:

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Галаєвська Л. В. Діалогічна взаємодія як педагогічна і психологічна проблема. *Українська мова і література*. 2014. № 6. С. 9 – 12.
2. Галаєвська Л. В. Розвиток діалогічного мовлення на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 8. С. 31 – 34.
3. Галаєвська Л.В. Психолого-педагогічні передумови ефективної мовленнєвої комунікації учнів 8-9 класів. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 2. С. 20 – 25.
4. Галаєвська Л. В. Функції ситуативних вправ у підручнику з української мови. *Проблеми сучасного підручника*. Збірник наукових праць. Випуск 15 / Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук. – К.: Пед. Думка, 2015. С.109 – 115.
5. Галаєвська Л. В. Текстоцентричний підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок учнів та його реалізація в підручнику української мови для 8 класу. *Проблеми сучасного підручника*. Збірник наукових праць. Випуск 17 / Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук. – К.: Пед. Думка, 2017. С. 78 – 81.
6. Галаєвська Л. В. Проблема вивчення мовленнєвих жанрів на уроках української мови в старшій школі. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: зб. наук. пр. / Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. № 4. С. 128 – 133 (Серія «Психолого-педагогічні науки»).*
7. Галаєвська Л. В. Роль інтерактивного навчання в розвитку комунікативної компетентності учнів. *Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Педагогічні науки*, Вип. 3(326), травень 2019. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» С. 126 – 132.
8. Halaievskia L. V. Increasing the effectiveness of students' spoken communication. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 161-168.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

9. Галаєвська Л. В. Діалогічна компетентність: проблеми і перспективи *Українська мова і література в школі*. 2016. №1. С. 20 – 24.

10. Галаєвська Л.В. Методи активного навчання української мови в школі (на матеріалі синтаксису й пунктуації). *Українська мова і література в школі*. 2016. № 6. С. 16 – 21.

11. Галаєвська Л. В. Удосконалення мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 6. С. 23 – 26.

12. Галаєвська Л. В. Особливості розвитку діалогічного мовлення. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2015 рік*: наукове видання. Київ.: Інститут педагогіки, 2015. С. 211 – 212.

13. Галаєвська Л. В. Формування діалогічних умінь на уроках розвитку зв'язного мовлення. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2016 рік*: наукове видання. Київ.: Інститут педагогіки, 2016. С. 56 – 57.

14. Галаєвська Л. В. Формування діалогічних умінь в учнів 8-9 класів на уроках української мови. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 рік* : наукове видання. Київ. : Інститут педагогіки, 2017. С. 34 – 35.

15. Галаєвська Л. В. Дослідження проблеми мовленнєвого розвитку учнів основної школи на уроках української мови. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 2017 рік. К.: Наук.-видавничий центр «Лабораторія думки», 2017. С. 28 – 30.

16. Галаєвська Л. В. Роль мотивації навчальної діяльності у розвитку комунікативних умінь учнів на уроках української мови». *Сучасні наукові дослідження*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 2017рік. К.: Наук.-видавн. центр «Лабораторія думки», 2017. С. 18 – 20.

17. Галаєвська Л. В. До проблеми формування діалогічного мовлення на основі прозових творів Михайла Стельмаха. Зб. наукових праць М. Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання. Вінницький державний пед. університет ім. М. Коцюбинського. Вінниця «Нілан – Лтд», 2017. С 173 – 177.

18. Галаєвська Л. В. Підручник у системі компетентнісного навчання української мови. *VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (17 травня 2019р., м. Київ) Київ: УОВЦ «Оріон». 2019. С. 147–155.

19. Галаєвська Л. В. Реалізація діалогічного підходу в підручниках української мови для учнів ліцею. *Проблеми сучасного підручника: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання)*, 14 травня 2019 р. Педагогічна думка, м. Київ, Україна С. 34 – 37.

20. Галаєвська Л. В. Комунікативний аспект аналізу тексту на уроках української мови. *Збірник матеріалів круглого столу «Концептуальні засади компетентнісного навчання української мови»*, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва

Олександра Михайловича, 15 березня 2019. М. Київ: Педагогічна думка. 2019. С. 20 – 24.

21. Галаєвська, Л. В. Педагогічні умови формування діалогічної культури учнів ліцею. In: The International scientific and practical conference “Science, society, education: topical issues and development prospects» (May 10-12, 2020) SPC “Sci-conf.com.ua”, Kharkiv, Ukraine. 2020. Р. 434 – 439.

22. Галаєвська Л. В. Культура спілкування старшокласників у процесі створення жанрів ділового мовлення. IV Міжнародна научно-практична конференція «ACTUAL TRENDS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH» (11-13 жовтня, 2020) Munich, Germany, С. 176 – 181.

23. Галаєвська Л. В. Вивчення мовленнєвого жанру осуду на уроках української мови в старшій школі. *Українська мова і література в школі*. 2020. № 2. С. 9 – 13.

24. Галаєвська Л. В. Вивчення мовленнєвого жанру телефонна розмова на уроках української мови в старшій школі. *Українська мова і література в школі*. 2020. № 5. С.2 – 7.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях:

25. Halaievska L. V. Improving linguistics of dialogical language role of 8-9 classes at ukrainian language lessonsy. *Sciences of Europe*. 2019. №41. С.43-45.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

26. Голуб Н.Б., Галаєвська Л.В. Навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови (методичні рекомендації). *Українська мова і література в школі*. 2015. №5/6. С.57-62.

27. Голуб Н.Б. Галаєвська Л.В. Навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови (методичні рекомендації). *Українська мова і література в школі*. 2016. № 1. С. 45-52.

28. Голуб Н.Б. Галаєвська Л.В. Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах: методичний посібник. Київ: «КОНТІ ПРІНТ», 2018. 128 с.

29. Голуб Н.Б., Новосьолова В.І. Мовленнєві жанри на уроках української мови в ліцеї: навчальний посібник. Київ: «КОНТІ ПРІНТ», 2020. 128 с.

АНОТАЦІЯ

Галаєвська Л.В. Розвиток діалогічних умінь учнів на уроках української мови у 8-9 класах. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2021.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови. На основі аналізу наукових праць конкретизовано значення базових понять досліджуваної теми: діалог, діалогічне мовлення, діалогічна єдність, діалогічні уміння тощо; з'ясовано теоретичні положення наукового пошуку, з оперттям на які визначено підходи до навчання (компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний), його зміст, принципи, методи і прийоми, що враховували інтеграцію мовленнєвих знань, розвиток мовлення учнів. Обґрунтовано етапи експериментально-дослідного навчання, схарактеризовано комплекс вправ, що дало змогу представити методiku роботи розвитку діалогічних умінь як цілісну лінгводидактичну модель.

Результати експерименту підтвердили ефективність пропонованої методики розвитку діалогічних умінь учнів 8-9 класів на уроках української мови.

Ключові слова: діалог, діалогічне мовлення, діалогічні уміння, лінгводидактична модель розвитку діалогічних умінь, методика розвитку діалогічних умінь.

ABSTRACT

Halaievskia L.V. The development of dialogic skills in the Ukrainian language lessons in the 8th-9th grades. Thesis for a candidate degree in Pedagogical Sciences, specialty 13.00.02 - theory and methods of teaching (the Ukrainian language). - Kyiv Borys Grinchenko University. Kyiv, 2020.

The thesis focuses on the current issue of the dialogic skills of the 8th-9th graders in the Ukrainian language lessons.

Basing on the analysis of scholarly works, the meanings of the basic concepts of the problem under consideration, notably “dialogue”, “dialogic speech”, “dialogic cohesion”, “dialogic skills” are specified; the theoretical foundations of the scientific research are established and relying thereon the approaches to teaching are defined, namely, competence-based, learner-centred and activity-oriented ones. From among the principles, the following are selected: 1) general didactic: communicative, situational, reliance on the speech system, comprehensiveness, the predominant role of exercises, text-centred and dialogic interaction; 2) linguodidactic: the focus on the language matter, development of the organs of speech, understanding of language meanings, evaluation of the expressiveness of speech, development of the sense of language and coordination of oral and written language; methods and techniques addressing integration of speech knowledge and advancement of learners’ speech.

The development of dialogic skills within the system of forms, methods and techniques in the Ukrainian language lessons is described. The criteria (motivational, cognitive, linguistic-and-speech and communicative) and indicators are established, and the levels (high, good, average and low) of maturity of dialogic skills of the 8th-9th graders in the Ukrainian language lessons are specified.

The system of work on mastering speech genres in the Ukrainian language lessons for the 8th-9th graders is elaborated. The list of genres and characteristics thereof, the analysis of students’ communicative and life experience, the attainment of

the aim in the view of efficiency and optimality of speech and the variability of the speech behaviour while actualizing text-and-genre is provided.

The stages of the experimental-and-research studies are substantiated and the system of exercises, which enabled to represent the methodology of the development of dialogic skills as a comprehensive linguodidactic model, is described.

The content, aim and tasks of the experimental-and-research are defined; the program is elaborated; the course and results of the indicative, formative and controlling stages of the pedagogical experiment are described and analysed; the efficiency of the elaborated methodology for the development of dialogic skills of the 8th-9th graders the Ukrainian language lessons is proved.

It is experimentally proven that the presented methodology is effective and it will enable the efficient development of dialogic skills of the 8th-9th graders in the Ukrainian language lessons.

Keywords: dialogue, dialogic speech, dialogic skills, linguodidactic model of the development of dialogic skills, methodology of the development of dialogic skills.

Підписано до друку 26.08.2021 р. Формат видання 60х84/16.
Ум. др. арк. 1,16. Тираж 100 пр. Зам. № 1-70.
Київський університет імені Бориса Грінченка.
04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 4013 від 17.03.2011 р.